alexandrină dinaintea lui Catul. Sînt subliniate astfel începuturile noilor tendințe, de conținut și formă, la Ennius și Plaut (în această ordine, și nu în cea cronologică reală); apoi se studiază istoria celor două direcții ale lirismului alexandrin: „les « jeux » savants" și „la prédication populaire" (reprezentată de *Menippeele* lui Varro). În sfîrșit, se discută începuturile satirei romane și rolul lui Lucilius în evoluția „artei poetice latine". Sînt analizate, cu acest prilej, cîteva noțiuni esențiale ale poeticii latine: *lepos, concinnitas, urbanitas, uariatio* (pe care Granarolo o denumește cu termenul grecesc ποικιλία).

Și în această recapitulare găsim — era de așteptat — tipul de argumente și de expunere din corpul principal al cărții. Un exemplu: „Laevius le déroutant (mais Catulle, si son œuvre nous était parvenue à l'état fragmentaire, serait encore plus déconcertant peut-être!...)" (p. 389).

Erudiția autorului n-a rămas însă fără urmări pozitive în numeroase detalii ale cărții: găsim aici, pe lîngă subtilele analize metrice (care trebuie oricum luate în considerație), aprofundate discuții de text și de lexic: termenul *nugae* (p. 207 și urm.), adjectivul *uagus* (p. 410—411) etc. Un *index uerborum* (și eventual *locorum*) ar fi fost de mare utilitate.

Dar toate aceste calități nu fac lectura mai ușoară și mai atrăgătoare. În loc de a fi, cum ar cere-o subiectul, o carte destinată lecturii, *D'Ennius à Catulle* devine o carte de consultat (Nachschlagewerk); de consultat însă cu mai mult spirit critic decît (cu toate diseminatele profesiuni de prudență) a dat dovadă autorul elaborînd-o [4].

București, aprilie 1983 *I. Fischer*

ANDRÉE THILL, *Alter ab illo. Recherches sur l'imitation dans la poésie personnelle à l'époque augustéenne.* Paris, Les Belles Lettres, 1979, XI+ 549 p. (Collection d'Études Anciennes)

Este cunoscută astăzi opinia lui René Wellek, formată, evident, în contextul școlii structuraliste americane, conform căreia textul literar, opera de artă în general, este o structură stratificată de semne și sensuri, deosebite de procesele mentale ale creației propriu-zise, astfel că studierea influențelor literare, a imitațiilor de tot felul, n-ar fi altceva decît o vînătoare vană și inutilă.

Cum tot așa de cunoscută este în mișcarea comparatistă intervenția lui Marcel Bataillon, care, exprimîndu-și părerile asupra unor comunicări la cel de-al doilea congres internațional de literatură de la Chapel Hill (1969), remarca judicios că „tradiția filologiei clasice apărută în Renaștere solicită coroborarea tuturor punctelor de vedere, atît a celor istorice, cît și a celor structuraliste sau estetice" și ca atare nici influențele nu vor putea fi neglijate, „ca unele ce se integrează tradițional perspectivei istorice" (*Nouvelle jeunesse de la philologie à Chapel Hill*, Revue de littérature comparée, 1961, — apud Al. Dima, *Principii de literatură comparată*, București, 1969, p. 159).

În spiritul acestei intervenții a lui Bataillon asupra „influențelor" literare și, în general, al școlii franceze de comparatistică, cu repercusiuni evidente și asupra filologiei clasice, se înscrie și teza de doctorat semnată de Andrée Thill, mai cu seamă că tematica imitației literare nu și-a pierdut niciodată audiența în istoriografia literaturilor antice, în diacronia ideilor estetice greco-latine și a momentelor lor de rezonanță.

Așa cum se știe, în filologia clasică „imitația" a fost cea care s-a bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor mai vechi sau mai noi, ca statuîndu-și atît terminologia adecvată, cît și o anume doctrină estetică, pe cînd cercetarea comparată a literaturilor a început prin a acorda o mai mare importanță „influențelor" literare, incluzînd în sfera mai largă a acestora și imitațiile. Între influență și imitație însă s-ar părea că nu există decît o diferență neglijabilă, anume că, pe cînd imitația reprezintă rezultatul (finit) al relației literare, influența îl vizează cu precădere pe autorul-emitent, capabil, deci, de a iradia influențe, de a determina imitații. Iată de ce filologia clasică operează dintotdeauna preferențial cu conceptul de imitație, față de preferința literaturii comparate pentru conceptul de influență. Tot din această cauză, eluci-

[4] Destul de numeroase sînt scăpările de detaliu: trimiteri enorate (nu există Catul, 63, 127, p. 98) sau neglijente (aproape toate referirile la RE; Ernout—Thomas, *Morph.*, p. 196), fragmentări sau grafii arbitrare ale numelor proprii (Aedituus, Mirmont, Piwonka, Heräus), traduceri discutabile (p. 148, *die quarto* nu înseamnă 'il y a quatre jours', ci 'trei'), formulări discutabile (ce înseamnă, la sfîrșitul Republicii, „ordre établi"?, p. 65, nota 2, sau cum poate fi considerat *dominio superbo* o formă literară de acuzativ?, p. 89) etc.

www.cimec.ro

darea conceptului de imitație postulează folosirea altor concepte ale esteticii generale ori ale istoriei literare, precum : creația artistică, agonul literar, syncrisis, traducerea literară, interpretarea, emulația, originalitatea, perfecțiunea artistică etc. Pe toate acestea le-a avut în vedere și le-a ordonat cu competență și pasiune autoarea în lucrarea sa dedicată studierii imitațiilor în poezia personală a epocii augustane.

Prima jumătatate a titlului cărții : *alter ab illo*, împrumutat din Vergiliu (*Ecl.*, 5, 49), poate fi considerată drept un moto sugestiv și inspirat al cercetării sale : ,,Être le second après un maître vénéré, le seul digne de le remplacer, son double ou plutôt son *imago*, c'est le bonheur le plus parfait pour un berger qui chante « comme Daphnis », et c'est le plus cher compliment pour le poète latin qui suit un modèle reconnu"— afirmă autoarea în *Avant-propos* (p. IX). În același *Avant-propos*, Andrée Thill vorbește despre mărimea și greutatea epuizării unui atare subiect, din moment ce realitatea literară a imitației vizează atît o geografie, cît și o istorie impresionante, și, în continuare, delimitează demersul cercetării sale : spre deosebire de accepția epigonală a imitației literare în critica germană a secolului al XIX-lea, critica franceză evidențiază caracterul agonal al imitației latinilor față de greci, caracter subliniat încă de A.-M. Guillemin (*L'originalité de Virgile*, Paris, 1931) și exprimat cu multă pătrundere de către J. Heurgon : ,,Les littératures anciennes peuvent se considérer comme un grand chant amébée entre les générations" (*Cours sur Lucilius. Les cours de Sorbonne*, Paris, 1959, p. 76).

De aici, cea de-a doua dimensiune a cercetării sale : depășind atît paralelismele, cît și studiul izvoarelor (Quellenforschung), autoarea ambiționează pătrunderea, prin analiza detaliată a imitațiilor, în ,,laboratorul de creație" al poeților augustani, pentru a dezvălui specificul poeziei lor (*ingenium*), acolo unde, cum spune Guillaume Apollinaire despre orice mare poezie, ,,le mystère en fleurs s'offre à qui veut le cueillir".

Pornind de la aceste considerații de ansamblu și definiri ale poziției sale în problematica mai vastă a imitației, autoarea își fundamentează teoretic demersul într-un capitol introductiv (p. 1—36), structurat, la rîndul lui, în următoarele subcapitole : evidența imitației la Roma, rațiunile ei estetice și istorice, constituirea normelor *mimesis*-ului literar, etapele imitației la Roma și, în fine, prezentarea critică a bibliografiei ,,imitației", atit a celei implicate în diverse studii consacrate autorilor latini, literaturii latine în general etc., cît și a celei cu trimitere directă la conceptul de imitație și de originalitate — subcapitole care dovedesc înțelegerea poligenezei producțiilor mimetice latine ; sînt luați așadar în considerare toți factorii determinanți ai procesului de creație literară (cei estetici în primul rînd, dar nu mai puțin cei socioculturali, istorici, de psihologie socială, de mentalitate colectivă etc.).

Prima parte a lucrării, de altfel partea ei centrală, analizează practica imitației în creația subiectivă (,,personală") a următorilor poeți augustani : Vergiliu (*Bucolicele*), Horațiu, Properțiu, Ovidiu (*Amores*) ; ultimul capitol al acestei prime părți analizează tehnica imitației în *Ciris*.

Astfel, bucolicele vergiliene sînt ,,obligate" să intre într-o ,,synkrisis" cu idilele lui Teocrit, nu înainte ca autoarea să-și jaloneze investigația într-un subcapitol — ,,approche du problème" — : imitarea lui Teocrit este ,,sistematică și deliberată" și exprimă ,,voința conștientă de a cuceri pentru Roma genul literar în care s-a ilustrat cu două secole înainte poetul siracuzan" (p. 39) ; detalierea cîntecului amebeic și accentuarea exigențelor ,,agonului", a emulației ; referințele la bucolicele siciliene, vocabularul imitației și investitura poetică ; opiniile literare ale lui Vergiliu din perioada *Bucolicelor*.

Tehnicile propriu-zise ale imitației vergiliene sînt comune retoricii timpului, limitîndu-se în speță la ,,dedublare" și ,,contaminație", dar ,,nuanțele acestor procedee sînt ca și infinite, și studiul lor arată că Vergiliu merge de la utilizarea unor mari ansambluri pînă la refolosirea unor detalii neînsemnate" (p. 55). Bunăoară, prin analiza dedublării, autoarea urmărește ,,supravieţuirea vrăjitoarelor" din *Idila* a II-a în *Bucolica* a VIII-a, apoi demultiplicarea *Idilei* I în *Bucolicele* a II-a, a V-a și a VIII-a (motivul morții lui Dafnis), precum și în *Bucolicele* a III-a și a VII-a (prin recursul la descrierea — ἔκφρασις — ornamentală de tip homeric — ,,Scutul lui Ahile"), prelungirile *Idilei* a XI-a în *Bucolica* a VII-a (versurile 37—40 imită versurile 19—21 ale *Ciclopului*), în *Bucolica* a IX-a (versurile 39—44 imită versurile 42—48), cum și parțial în *Bucolicele* a II-a și a VIII-a (considerate deopotrivă ,,prelungiri" și ale *Idilei* a III-a, înrudită prin ,,conținut și desfășurare" cu *Idila* a IX-a) și, în fine, ,,ecourile Talisiilor" (*Idila* a VII-a) în *Bucolicele* a V-a și a IX-a, cum și în *Bucolicele* a VIII-a (,,compoziția") și a V-a (,,tema sărbătorii").

De asemenea, analizînd reversul dedublării, contaminația, Andrée Thill îi remarcă următoarele trăsături în bucolica vergiliană : ,,contaminația subiectelor", realizată fie prin juxtapunerea mai multor pasaje teocriteene, fie printr-un fel de fuziune, fie prin amîndouă acestea (dialogul rustic din *Bucolica* a III-a, de exemplu, urmează la început *Idila* a IV-a, apoi *Idila* a V-a, la care se atașează elemente din *Idila* a VIII-a ; dialogul rustic din *Bucolica* a VII-a ,,contami-

www.cimec.ro

neazǎ" *Idilele* a VI-a şi a VIII-a, evident, în funcţie de viziunea estetică a poetului latin ; „cîntul lui Mopsus" din *Bucolica* a V-a, 20—28, îşi datorează doar punctul de plecare *Idilei* I a lui Teocrit, pe cînd alte elemente compoziţilonale sînt împrumutate sau cel puţin asemănătoare modelelor celebre ale tradiţiei bucolice etc.). Aceleaşi procedee imitative sînt folosite de către poetul latin şi în adaptarea textelor non-teocriteene, mai ales că cel puţin contaminaţia îl conducea către o imitaţie multiplă.

Pentru a-şi face şi mai convingătoare analiza procedeelor imitative vergiliene din *Bucolice*, Andrée Thill le compară cu tehnicile imitaţiei folosite în *Eneida*, atît „reducţia şi influenţa unui mare ansamblu împrumutat", cît şi „dedublările" şi „contaminaţia", care toate vorbesc, în cele din urmă, despre „originalitatea" poetului latin. Acestei probleme capitale îi este dedicat subcapitolul *De la imitaţie la originalitate* (p. 99—113) : „. . .la capătul acestui studiu, rămîne de văzut ce loc au lăsat originalităţii lui Vergiliu tehnicile imitaţiei. Departe de a le frîna, ele conţineau, gîndim noi, în însuşi principiul lor, germenii acestei originalităţi" (p. 99). Reducţia, combinările neaşteptate, substituirile revelatoare, alte procedee compoziţionale etc., socotite şi analizate drept indici ai originalităţii lui Vergiliu, sînt augmentate prin consideraţii pe care, astăzi, le-am putea socoti de sociologie literară. Aşa se face că originalitatea se iveşte atunci cînd „traducerea încetează a mai fi literală" ; pe drept cuvînt subliniază autoarea că : „un singur cuvînt este capabil de a aduce cu el o atmosferă în întregime nouă şi că, pe de altă parte, procedeele recomandate de către retori, mai ales contaminaţia, antrenează modificări profunde ale modelelor : cu cît influenţele combinate sînt mai străine unele de altele, cu atît ansamblul pare mai nou" (p. 113—114).

Aşadar, cercetarea tehnicilor imitative vergiliene în *Bucolice* o conduce pe Andrée Thill la o observaţie recurentă în estetica generală şi în cercetarea comparată a literaturilor, anume că un mare creator „ia" din opera înaintaşilor numai ceea ce este al său, ceea ce-i este propriu (un estetician, Luigi Pareyson, aşază „congenialitatea" drept condiţie a imitaţiei artistice, *Estetica*, trad. rom., 1977, p. 196).

Şi mai limpede apar aceste idei în analiza tehnicilor imitative la ceilalţi poeţi mari ai epocii augustane, Horaţiu (capitolul al II-lea din partea I, p. 115—268), Properţiu şi Ovidiu (capitolul al III-lea din partea I, p. 269—353).

Partea a II-a a tezei despre imitaţie în poezia personală a epocii augustane o constituie, fireşte, un „complément théorique", alcătuit, la rîndul lui, din trei capitole : *Horaţiu praeceptor*, *Vocabularul imitaţiei* şi, în al treilea rînd, *Metaforele poeţilor*.

Cel dintîi capitol, *Horaţiu praeceptor* (p. 415—449), după ce ia în considerare idiogeneza esteticii horaţiene (subcapitolul intitulat *Filiaţia morală şi literară*, p. 417—423), detaliază teoria *mimesis*-ului literar horaţian, împrăştiată în întreaga sa operă, în funcţie de cunoscuta triadă retorică : *an imitandum, qui imitandi, quomodo imitandum*, pentru a ajunge la concluzia, oarecum aşteptată, asupra accepţiei horaţiene a imitaţiei originale, care, de bună seamă, trebuie să se integreze tezaurului artei universale (adaptarea comparaţiei homerice a „frunzelor care cad").

Al doilea capitol al „complementului teoretic" (*Le vocabulaire de l'imitation*, p. 451—476) face inventarul vocabularului latin al dependenţelor literare, pornind de la studiul, relativ recent, al lui A. Reiff, *Interpretatio, imitatio, aemulatio, Begriff und Vorstellung literarischer Abhängigkeit bei den Römern*, Bonn, 1959. Andrée Thill rezumă şi prezintă critic structura tripartită a dependenţelor literare latine, propusă de A. Reiff (el însuşi pornind de la observaţiile lui R. Heinze şi de la gradaţia stabilită de H. Dahlmann), structură tripartită pe care M. Fuhrmann (Gnomon, 33, 1961, p. 445—448) o raportează la distincţia kantiană : *nachmachen — nachahmen — nachfolgen*. Cu toată abilitatea şi ingeniozitatea construcţiei tripartite a lui A. Reiff, se străvede dintr-o dată caracterul artificial, forţat şi „preconceput" al ei, din moment ce la nici un autor latin nu figurează seria completă. Aşa cum remarcă autoarea, „frontierele dintre cei trei termeni nu sînt nete, şi sensul lui *interpretari, imitari, aemulari* se acoperă parţial" (p. 466) ; cum, de asemenea, raţiuni fonice cerute de *uarialio* pot interveni pentru a evita repetarea aceluiaşi termen (este citat, în acest sens, A. Traina, *Vortit barbare. Le traduzioni poetiche da Livio Andronico a Cicerone*, Roma, 1970). Pentru a-şi întări constatarea, autoarea recurge la cunoscuta syncrisis „Homer—Vergiliu" a lui Macrobiu, în care eruditul latin foloseşte o gamă întinsă de sinonime ale lui *imitari* ; de aci concluzia firească pe care ne-o propune Andrée Thill : „. . .vocabularul care serveşte la exprimarea relaţiei poetului cu modelul său este foarte bogat, variaţia sa infinită lasă în umbră tripartiţia : *interpretatio, imitatio, aemulatio*" ; în al doilea rînd, „*aemulatio* aparţine domeniului moral şi nu literar" (p. 470).

Ultimul capitol al „complementului teoretic" (*Les métaphores des poètes*, p. 471—504) analizează metaforele în care se reflectă acelaşi simţămînt al congenialităţii imitatorilor faţă de modelele lor.

Pe lîngă îndătinatele *Concluzii* (p. 505—514) şi *Bibliografie* (p. 515—527), teza se încheie printr-un foarte util *Index locorum* (p. 529—539).

www.cimec.ro

În ansamblu, teza asupra imitației propusă de Andrée Thill se distinge printr-o impresionantă și erudită construcție critică; ceea ce constringe la o recunoaștere a competenței, a pasiunii de a se apropia de un text latin, de a-l face imediat inteligibil, luminîndu-l din toate unghiurile posibile, este tocmai știința „demontării" unor texte în vederea ajungerii la scopul propus: descoperirea detaliată a tehnicilor imitative, a manierei de compunere a unui text și, în același timp, aprecierea estetic-valorică a rezultatului. De aci, adeziunea autoarei la cea mai minuțioasă tehnică de demontare critică a unui text, cea structuralistă adică, de multe ori autorizată ca tehnică de cercetare prin înseși analizele literare propuse ori prin referințe directe (vezi p. 340). Autoarea însăși spune în *Introducere* (p. 33) că atunci cînd cercetările sale erau foarte avansate a luat cunoștință de studiul „structuraliste également" al lui F. Cairns, *Generic Composition in Greek and Roman Poetry*, Edinburgh, 1972, care „interesează direct imitația, în măsura în care autorul se dedică unui demontaj minuțios al tehnicilor de compoziție în poezia antică".

Lucrarea se remarcă, de asemenea, prin capacitatea de sistematizare a unui material imens, prin recursul și la alte date ale artei și literaturii universale, prin soliditatea argumentării, prin fluența discursului critic — calități care o recomandă de aci înainte ca o lucrare de referință în cercetarea comparată a dependențelor literare. Și este un fapt îmbucurător că iarăși în interiorul filologiei clasice se ivesc studiile valoroase de cercetare comparată a literaturilor. Aceasta cu atît mai mult, cu cît teoria imitației literare și practicile ei n-au încetat vreodată să suscite atenția literaților (aș cita în această privință două voci de mare rezonanță: mai întîi, Paul Valéry și, în al doilea rînd, T.S. Eliot).

În fine, lucrarea este imprimată în condiții grafice foarte bune; semnalăm doar cîteva „fatale" greșeli de tipar: *Socrate* în loc de *Soracte* — p. 116, 141; *iuentio* în loc de *inuentio* — p. 459.

Craiova, martie 1983 *Emil Dumitrașcu*

PIERRE VIDAL-NAQUET, *Le Chasseur Noir. Formes de pensée et formes de société dans le monde grec*. Paris, François Maspéro, 1981, 487 p. (Textes à l'appui — histoire classique)

Așa cum însuși autorul ne avertizează în cuvîntul înainte al volumului, cartea aceasta nu este, în pofida aparențelor, o culegere de *Kleine Schriften* (p. 11); ceea ce, spre deosebire de propria sa carte, autorul ei nu ne-o poate spune însă este măsura cu totul de excepție în care volumul se îndepărtează de ceea ce s-ar putea numi o colecție de *opera minora*, și aceasta atît prin coerența-i cu totul remarcabilă, cît și prin contribuția cu adevărat majoră pe care o reprezintă. Într-adevăr, alături de volumele mai de mult publicate în aceeași editură și colecție — pe care le datoram lui Louis Gernet și Jean-Pierre Vernant — „Vînătorul negru" depășește cu mult interesul unui studiu special consacrat unui aspect sau altuia din istoria civilizației clasice, cîtă vreme fondează o disciplină — antropologia culturală a Greciei antice.

Nu e locul acum și aici să încercăm o definire, spinoasă între toate, a obiectului și metodelor proprii acestei modalități integratoare de a aborda problemele istoriei Greciei. E, socot, îndeajuns să constatăm că ea există, că reprezintă o direcție novatoare în evoluția istoriografiei și studiilor clasice contemporane, în măsura în care, instituindu-se la interferența între istoria socială și istoria culturală, deschide domenii noi de înțelegere, mai sistematică și mai dinăuntrul lucrurilor, în studiul antichității.

Volumul de față o dovedește cu prisosință. Deschis de o introducere, admirabilă prin strictețea-i esențială, consacrată d i s c u r s u l u i g r e c (*Une civilisation de la parole politique*, p. 21—38), el se organizează în patru secțiuni referitoare la coordonatele fundamentale ale acestui discurs.

Prima dintre acestea, *Spațiul și timpul* (p. 39—122), reconstituie viziunea homerică a complementarității între universul real și cel imaginar, analizînd apoi evoluția concepției despre timp de la Homer la Platon, în fine, ruptura pe care o afirmă, în secolul IV î.e.n., inițiativele tactice trimițînd la un orizont de gîndire inovat în raport cu regulile spațiale codificate de cetate.

O a doua secțiune grupează cîteva studii care au înnoit viziunea noastră asupra războiului ca fenomen social și, dincolo de aceasta chiar, asupra structurilor reale și imaginare ale societății grecești. Intitulat *Les jeunes, les guerriers* (p. 123—208), capitolul se axează pe studierea modelelor contrastive pe care le reprezintă efebul de o parte, hoplitul de cealaltă, realități sociale, dar și imagini, tipare ale gîndirii, surprinse deopotrivă în act și în mit.

Efebiei ca etapă de trecere de la marginalitate la „centralitate" în *polis* îi răspunde, în capitolul intitulat *Les femmes, les esclaves, les artisans* (p. 209—315), marginalitatea constitu-

www.cimec.ro